

ISSN 0202—3342

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1986 METAI



VILNIUS „MOKSLAS“ 1987

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1986

VILNIUS

1987

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DES WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

J A H R B U C H
F Ü R L I T A U I S C H E
G E S C H I C H T E

1986

VILNIUS

1987

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1986



ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1987

BBK 63.3(2L)

Li237

Redakcinė kolegija:

Bronius VAITKEVICIUS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDONAITĖ (sekretorė), Tamara TARŠILOVA, Adolfas TAUTAVICIUS, Irena VALIKONYTĖ, Regina ZEPKAITĖ (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu

**L 0503020900—132 Z—87
M 854(08)—87**

© LTSR MA Istorijos institutas, 1987

ARCHYVŲ SAUGYKLOSE

PAVIENIŲ ANTSPAUDŲ IR SPAUDŲ RINKINIAI VILNIAUS MOKSLO BICIULIŲ DRAUGIJOS FONDE

EDMUNDAS RIMSA

Spaudai ir antspaudai nors susiję tarpusavyje, bet jų funkcijos, medžiaga, o dėl to ir tyrinėjimo metodai skirtingi. Spaudu atspaudžiame antspaudą, kuris savo ruožtu yra antspauduojamo objekto teisingumo, tikrumo arba kontrolės garantas ir dėl to dažniausiai tyrinėjamas kartu su pačiu objektu. Bet ir atkritę ar nuplėšti antspaudai, ypač senieji, yra vertingi praeities liudytojai, padedantys geriau pažinti administracijos, teištvarkos ir kitų institucijų raidą, dailiųjų amatų lygį krašte.

Lietuvos saugyklose išliko nemažai sfragistikos paminklų. Vien XVI a. antspaudų galima priskaičiuoti keletą dešimčių tūkstančių. Daugumas jų yra prie dokumentų, saugomų archyvuose ir rankraštyuose, ir platesniam tyrinėtojų ratui neprieinami. Galima išskirti tik Rimanto Jaso parengtą Lietuvos TSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyriuje, 1—6 fonde, saugomų 1400 pergamentų katalogą, kuriame, aprašant dokumentus, antspaudas figūruoja kaip sudėtinė dokumento dalis, nurodomas jo savininkas (jeigu dokumentą antspaudavo 1 asmuo), antspaudų skaičius, vaško spalva, pritvirtinimo medžiaga ir būdas, apsaugos priemonės, būklė¹. Tai labai svarbi informacija sfragistikos tyrinėtojams.

Daugumas spaudų šiuo metu saugoma respublikos muziejuose. Puikias jų kolekcijas turi Lietuvos TSR dailės, Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos (toliau — IEM), Trakų istorijos ir kt. muziejai. IEM kolekcijos pagrindą sudaro Vilniaus senienų muziejaus rinkinys². Dalis šio rinkinio po 1863 m. sukilimo buvo išvežta į Rumiancevo muziejų Maskvoje. Jo nepilną aprašą paskelbė Juzefas Jodkovskis³.

Pastaraisiais metais pasirodė pirmosios teminės IEM spaudų rinkinio

¹ Pergamentų katalogas / Sudarė R. J. J. V., 1980.

² Tautavičius A. Vilniaus Senienų muziejus ir Archeologijos komisija // Muziejai ir paminklai. V., 1982 [T.] 4. P. 12—22. Šiuo metu Vilniaus senieji muziejuje buvusių antspaudų katalogas saugomas Lietuvos TSR Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos rankraščių skyriuje (toliau — MAB). F. 22—41.

³ Jodkowski J. Pieczęcie polskie w muzeum Rumiancowskiem w Moskwie // Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne (toliau — WNA). 1910. T. 2. Nr. 4. S. 61—63; Nr. 6. S. 94—96; Jodkowski J. Pieczęci wileńskie w muzeum Rumiancowskiem w Moskwie // Rocznik Towarzystwa Przyjaciół nauk w Wilnie. 1909. Wilno, 1910. S. 109—113.

publikacijos. Tai 1863 m. sukilimo* ir 1918—1919 m. Tarybų Lietuvos centrinę valdžios organų spaudai⁵. Kauno ir Vilniaus amatininkų cechų spaudai, tikriausiai jų antspaudai, buvo įdėti Lietuvos miestų cechų antspaudų lentelėje (kataloge)⁶, keletas publikuota jubiliejiname muziejaus kataloge⁷.

Cia norėtume trumpai apžvelgti mažiau žinomus nedidelius antspaudų ir spaudų rinkinius, esančius Lietuvos TSR centriname valstybiniame istorijos archyve (toliau — CVIA), Vilniaus mokslo bičiulių draugijos dokumentų kolekcijos fonde, ir svarbiausiųjų paskelbti katalogą. Tai 4 nevie-nareikšmiai rinkiniai, iš jų 3 antspaudų ir 1 spaudų.

Antspaudai

Pirmas eilėje ir didžiausias — lako antspaudų rinkinys⁸. Jame saugoma 131 antspaudas, atspaus-tas rudame lake ant nedidelių keturkampių gelsvo popieriaus lapelių. Daugumas jų vartota Lietuvoje XIX a.—XX a. pradžioje. Juose dominuoja Rusijos imperijos valstybinė simbolika. Be Vilniaus gubernijos centrinių administracijos organų antspaudų, rinkinyje nemažai gimnazijų ir mokyklų (Dubingių, Kauno, Kražių, Panevėžio, Šiaulių, Telšių, Troškūnų, Ukmergės, Vilniaus) antspaudų, taip pat Telšių miesto rotušės, bažnyčių, cerkvių, vienuolynų, keletas LDK XVIII a. pavietų administracijos bei XVIII—XIX a. Kauno ir Vilniaus cechų⁹, privačių asmenų ir kt. antspaudai.

Kaip galima spręsti iš vienodo popieriaus ir lako, jie atspaus-ti kontrolės ar kitais sumetimais vienu metu, galbūt 1941 m., kai Vilniaus mokslo bičiulių draugijos rinkiniai buvo perduoti Lietuvos TSR Mokslų Akademijai. Tada jos žinion perėjo Etnografijos muziejus (dabar IEM)¹⁰, kur ir pateko minėtoji kolekcija. Peržiūrėjus IEM rinkinį nustatyta, kad jame ir saugomi visų paminėtų antspaudų spaudai. Dėl to archyve esantys lako antspaudai kiek didesnės reikšmės mokslui neturi, ir detaliau prie jų neap-sistosime, juo labiau, kad kai kurie iš jų prastai atspaus-ti, kiti aptrupėję arba sugadinti, kai lakas dar nebuvo spėjęs sukietėti.

Siame rinkinyje yra 18 atkritusių XVI—XIX a. antspaudų popierinių kustodijų (įvairaus dydžio ir formos popieriaus lapeliai, saugoję prie doku-mento prispaustą vaško antspaudą nuo sužalojimo). Didesnę jų dalį sudaro

⁴ 1863 metų sukilimo medžiaga Lietuvos TSR istorijos-etnografijos muziejuje: Kata-logas / Sudarė L. Gaigalienė. V., 1978. P. 12—13, Nr. 24—30; P. 38, il. 8—13. Plg.: Maksimaitienė O. 1863—1864 m. sukilimo Lietuvoje organizacijos antspaudai // Lietuvos TSR MA darbai. A serija. 1966. T. 3. P. 121—132.

⁵ Mažeikienė O. 1918—1919 m. Tarybų Lietuvos centrinių valdžios organų antspaudai, esantys LTSR istorijos ir etnografijos muziejuje // Muziejai ir paminklai. V., 1980. [T.] 2. P. 23—27.

⁶ Merkys V., Samalavičius S. Senųjų Vilniaus iškabų simbolika // Archi-tekūros paminklai. V., 1977. T. 4. P. 83—85, 87—104.

⁷ Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus 1855—1980: Katalogas / Ats. red. A. Jankevičienė. V., 1980. P. 14, 35, il. 202—206.

⁸ CVIA. F. 1135. Ap. 23. B. 244.

⁹ Cechų antspaudai publikuoti (žr. 6 nuorodą).

¹⁰ Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus. . . P. 4.

XVI a. antrosios pusės — XVII a. pradžios bajorų antspaudai, vartoti laiš-
kams antspauduoti, turtiniuose sandėriuose ir kt.

Antrą rinkinį sudaro Vilniaus katedros ir jos kapitulos 7 antspaudai¹¹. Sunku juos pavadinti rinkiniu. Visi jie prispausti viename lape trijose eilutėse — 2 : 2 : 3. Pirmieji 5 raudono lako, paskutiniai 2 atspausti violetiniu tušu. Be to, 2 pirmieji lako antspaudai yra vienodi (11)¹². Analogiškas jiems antras antspaudas trečioje eilėje (12), tik jo spaudas yra pozityvinis, pagamintas antspauduoti tušu (pav. 3 : 2). Šalia visų trijų antspaudų parašyta, kad jie esą nauji. Nesunku nustatyti ir jų atsiradimo laiką. Antspaudų legendose Vilniaus katedra vadinama bazilika, o šį titulą ji gavo 1922 m. Taigi jų spaudai pagaminti apie 1922 m. Galbūt tada atsirado šis dokumentas, kuriame kaip pavyzdžiai buvo pridėti ir kiti antspaudai, kurių spaudus turėjo kapitula, nes prie vieno pažymėta, kad tai senieji (8, 10), o prie kitų — kad iki tol naudoti (9).

Galimas daiktas, kad antspaudas su 1782 m. data (pav. 3 : 1) buvo var-
tojamas kaip didysis, nors anksčiau kapitula antspaudavo kiek kitokiu di-
džiuoju antspaudu¹³. Viena aišku, kad visi nagrinėjamieji antspaudai re-
miasi mažųjų antspaudų simbolika, t. y. juose vaizduojamas Vilniaus ka-
tedros kapitulos herbas — apačioje praskeltas kryžius su 2 karūnomis iš
šonų. Šis herbas aptinkamas ir senesniuose mažuosiuose renesansiniuose¹⁴,
vėliau barokiniuose antspauduose¹⁵, žinomas ir kituose paminkluose. Pvz.,
1974 m. tyrinėjant katedrą, buvo aptikta švininė skulptūrėlė, vaizduojanti
priklauptą žmogystą su herbiniu gotikiniu skydu rankose¹⁶, o 1984 m.
kasinėjimų metu centrinėje navoje rastas barokinis koklis su tuo pačiu
kapitulos herbu¹⁷. Toks herbas yra XV a. Vakarų Europos herbinyuose¹⁸.

Kaip matyti, naujai sukurtuose bazilikos kapitulos antspauduose (11,
12) vietoje dviejų karūnų įdėtos trys (pav. 3 : 2) — šitaip stengtasi Vilniaus
kapitulos herbą priartinti prie Krokuvos. Naująjį herbą Jurgis Hopenas pa-
naudojo 1938—1939 m. dekoruodamas katedroje Vyskupų koplyčią, jis iš-
raižytas memorialinėje lentoje bazilikos titulo gavimo proga. Vilniaus ir
Krokuvos kapitulų herbų tapatumo idėją iškėlė Kasparas Niesieckis, ją
bandė paremti Jonas Kurčevskis¹⁹, bet minėtoji ikonografinė medžiaga
verčia šiais teiginiais abejoti ar bent nebūti kategoriškais šiuo klausimu.

Paskutinysis antspaudas (13) priklauso pačiai katedrai (pav. 3 : 3).
Prie jo įrašyta, kad spaudą pagamino prelatas Savickis ir kad jis naudo-

¹¹ CVIA. F. 1135. Ap. 23. B. 515.

¹² Skaičius skliausteliuose — katalogo eil. Nr.

¹³ Rimša E. Keletas sfragistikos terminų // Lietuvos istorijos metraštis. 1982 me-
tai. V., 1983. P. 95—96, pav. 13.

¹⁴ 1534.X.7, Vilnius (MAB. F. 6—150. Plg.: Pergamentų katalogas... P. 152, Nr. 383.
Tik antspaudas vaško, o ne lako, kaip nurodo sudarytojas).

¹⁵ 1744.X.24, Vilnius (Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinės biblio-
tekos rankraščių skyrius (toliau — VUB). F. 5. A 83—12283).

¹⁶ Kitkuskas N. Vilniaus katedra. V., 1976. P. 12; 20, pav. 7.

¹⁷ Autorius dėkoja archeologui Albertui Lisankai už leidimą pasinaudoti kasinėjimų
medžiaga.

¹⁸ Heymowski A. Herby polskie w sztokholmskim Codex Bergshammar // Studia
źródłoznawcze. 1967. T. 12. S. 83 i tabl. 13, nr 20.

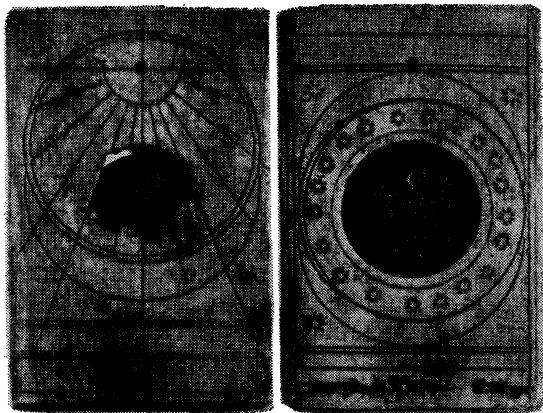
¹⁹ Niesiecki K. Herbarz polski. Lipsk, 1839. T. 1. S. 45; Kościół zamkowy czyli
katedra wileńska / Oprac. J. Kurczewski. Wilno, 1910. T. 2. S. 314.

jamas iki šiol. Ten pat legendą siūloma pakeisti nauja — *Basilica Metropolitana Vilnensis S. Stanislai E. M.* Tai leidžia manyti, kad jis buvo naudotas iki 1922 m.

Apžvelgtas rinkinys nedidelis, tačiau svarbus Vilniaus katedros ir jos kapitulos XVIII a. antrosios pusės—XX a. pradžios antspaudų ir herbo raidai nušviesti, taip pat stilistinėms tendencijoms išaiškinti.

Vertingiausias — trečiasis rinkinys, kurio didesnę dalį sudaro vaško antspaudai, buvę prikabinoti prie XV—XIX a. pergamentų. Juos galima suskirstyti į 3 grupes: tai valstybių, miestų ir korporacijų (universitetų) antspaudai.

Valstybių grupėje — LDK, Lenkijos ir Šventosios Romos (Vokietijos) imperijos antspaudai. Seniausias Lietuvos antspaudas (pav. 2:1) priklauso Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui (1). Jo spaudas buvo pagamintas 1492 m. ir nepakito per visą Aleksandro valdymo laikotarpį (1492—1506), net 1501 m. jį išrinkus Lenkijos karaliumi. Antspaudas nėra retas, bet patraukia dėmesį neįprasta jo epigrafika. Lietuvos sfragistikoje XIV a. pabaigoje gotikinę majuskulą pakeitė gotikinė minuskula ir vyravo visą XV a. XVI a. šį raštą išstūmė humanistinė kapitala, be to, amžiaus pradžioje buvo vartojama ir vadinamoji protorenesansinė majuskula. Tuo tarpu Aleksandro antspaude vėl panaudota gotikinė majuskula, tik kiek ilgesnėmis nei įprasta raidėmis. Daugiau tokių atvejų mums nežinoma. Gal tai vienas iš pirmųjų bandymų Lietuvos epigrafikoje sugrįžti prie didžiosios raidės, panaudojant prieš šimtą su viršum metų antspauduose vartotą gotikinę majuskulą vietoj dar mažai žinomos protorenesansinės?



1 pav. Kišeninis saulės laikrodis (abi pusės)

Neabejotinai mums vertingiausias šiame rinkinyje — pirmasis LDK didysis antspaudas (2), įvestas Žygimanto Senojo ir vartotas nuo 1506 m., galbūt per visą valdymo laikotarpį (1506—1548). Antspaudas labai retas (pav. 2:2). Marijanas Gumovskis žinojo 2 egz. sveikus ir 1 nuolaužą²⁰; dar vienas antspaudas prikabinatas prie 1522 m. pergamento, saugomo MAB rankraštyne²¹. Antspaudo vertę didina labai gera jo būklė, leidžianti ištaisyti Teofilio Žebrausko paskelbtame piešinyje įsivėlusias klaidas. Jame nutolta nuo originalo, perteikiant Vytių ir ypač tarp herbų išraitytus kaspinus bei įrašus juose, taip pat skiriamuosius ženklus, mešką ir kt.²² Gumovskis

²⁰ G u m o w s k i M. Pieczęcie królów polskich. Kraków, 1910. S. 25—26, nr 47; Tabl. 14, nr 47.

²¹ MAB. F. 1—76. Plg.: Pergamentų katalogas... P. 109, Nr. 267.

²² Z e b r a w s k i T. O pieczęciach dawnej Polski i Litwy. Kraków, 1865. S. 72, tabl. 21, nr 72.

10 Užsak. Nr. 438

į tai neatkreipė dėmesio, bet gal dėl to kalta, sprendžiant iš įdėtos fotografijos, prasta turėto originalo kokybė. Svarbus šis antspaudas ir Lietuvos epigrafikai. Jame legenda ir įrašai kaspinuose išraižyti protorenesansine majuskula, kuri mūsų paminkluose sutinkama retai ir palyginti trumpą laiką.

Kiti Lietuvos antspaudai nėra reti. Tai didieji antspaudai, naudoti Zigmanto (3) ir Vladislovo (4) Vazų valdymo laikais, bei Augusto II laikų mažasis antspaudas (5).

Reikia pastebėti, kad Zigmantas Vaza pirmas pradėjo naudoti Lietuvos didžiajame antspaude — aplink Vytį, žiede — 12 herbinių skydų (3), kurių skaičius išliko nepakitęs iki III Lenkijos—Lietuvos valstybės padalijimo. Deja, dalies jų priklausomybė, taip pat antspaudo struktūros idėjinė pusė iki galo nėra išaiškinta.

Lenkijos valstybinę sfragistiką atstovauja Zygimanto Augusto (15) ir Augusto III (16) laikų didieji antspaudai.

Siame rinkinyje aptiktas kol kas vienintelis Lietuvoje Šventosios Romos (Vokietijos) imperijos didysis antspaudas (19), kurį nuo 1658 m. vartojo imperatorius Leopoldas (1658—1705). Antspaudas barokinis, gerai atspaus tas (pav. 4: 1). Jame nagingo meistro su visomis smulkmenomis išraižytos pagrindinės herbo figūros, o tušti laukai užpildyti smulkiu ornamentu. Panašiai Lietuvoje raižė žymus XVII a. Vilniaus auksakalys Jonas Trilneris (Hannus Trylner, Jan Trylner), daręs ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos valstybinius antspaudus²³. Bet panašus ne tik stilius. Jeigu su šiuo Vokietijos antspaudu palyginsime vienalaikius Lietuvos didžiuosius antspaudus, tai pamatysime, kad jų tokia pati struktūra ir tos pačios idėjinės išraiškos priemonės, skiriasi tik simbolika. Panašių antspaudų rasime beveik kiekvienoje Europos valstybėje.

Iš miestų antspaudų tėra vienas — Mintaujos (dab. Jelgava, Latvijos TSR) antspaudas (14). Sprendžiant iš stiliaus ir simbolikos (pav. 3: 6), jo spaudas atsirado XVI a. antroje pusėje, galbūt Stepono Batoro valdymo metais. Šį antspaudą Vilniaus mokslo bičiulių draugijai padovanojo Michalas Eustachijus Brenšteinas²⁴.

Rinkinyje saugomi 4 korporacijų antspaudai — 2 Lietuvos ir 2 Lenkijos. Paminėtinas Vilniaus imperatoriškojo universiteto didysis antspaudas (6) su aukso ir geltonų šilko siūlų virvutėmis, užsibaigiančiomis puošniais kurtais (pav. 2: 3). Vilniaus universitetas taip buvo tituluojamas 1803—1832 m. Tačiau tai ne pirmasis šio laikotarpio universiteto antspaudas. Pradžioje buvo pagamintas 65 mm skersmens spaudas su Rusijos imperijos dvigalviu ereliu viršuje ir Vyčiu apačioje. Pvz., juo antspauduoti 1805 m. dokumentai²⁵. Iš antspaudų vietinę simboliką pradėta stumti dar prieš 1812 m. karą. Antai Vilniaus miesto antspaude, kaip rodo spaudo pagami-

²³ Zieliński J. Hanusz Trylner, mincmistrz mennicy wileńskiej, złotnik i pieczętarz J. K. M. Zygmunta III // WNA. 1899. T. 4. Nr. 1. S. 16—21; Gumowski M. Wileńska szkoła medaljerska w XVI i XVII wieku // Ateneum wileńskie. 1929. R. 6, z. 1—2. S. 81—87, tabl. 6—10.

²⁴ M. Brenšteino rinkinio, dovanoto Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejui, ap-rašas // CVIA. F. 1135. Ap. 6. B. 66. L. 12, Nr. 31.

²⁵ VUB. F. 13—62. L. 2.

nimo data jame, vien dvigalvis erelis pradėtas vaizduoti 1809 m.²⁶ Gali būti, kad apie tą laiką atsirado ir šis universiteto antspaudas. Po universiteto uždarymo, 1832—1842 m., veikė Vilniaus imperatoriškoji medicinos-chirurgijos akademija, kurios didysis antspaudas (7) taip pat čia saugomas (pav. 2 : 4).

Reikšmingas Lenkijos sfragistikai yra Krokuvos universiteto didysis antspaudas (17), kurio spaudas turėjo atsirasti apie 1400 m., kai Jogaila atkūrė universitetą. Senieji universiteto spaudai žuvo 1655 m. karo metu. Taigi šis antspaudas galėjo būti atspaustas iki to laiko. Antspaudas įdėtas į pasidabruotą skardinę dėžutę. Jos dangtyje, po karaliaus karūna, renesansiniame skyde, pavaizduoti du sukryžiuoti skeptrai—Krokuvos universiteto rektorių herbas; tai rodytų XVI a.—XVII a. pirmąją pusę (pav. 4 : 2).

Istoriografijoje šis antspaudas nėra žinomas. Analogišką, tik 42 mm skersmens, paskelbė Adamas Chmielis, laikęs jį didžiuoju universiteto antspaudu; mažuoju spėjo esant rektorių antspaudą su 2 skeptrais²⁷.

Kitas antspaudas priklauso 1919 m. įkurtam Poznanės universitetui (18). Taigi jis galėjo atsirasti tarp 1919 ir 1939 m. (pav. 3 : 5).

Siame rinkinyje, be antspaudų, yra keletas kitokio pobūdžio daiktų. Tai Vilniaus žemdirbių draugijos 1922.IX.7 surengtos parodos kartoninis medalis (byloje eil. Nr. 14) su Vyčiu vienoje ir plūgu kitoje pusėje, taip pat gipsinis patinuotas negatyvas medalio Smolensko paėmimui 1611.VI.13 paminėti (eil. Nr. 15). Pažymėtinas retas mūsų medinis kišeninis (stačiakampis 58×37 mm) saulės laikrodis (eil. Nr. 17) (pav. 1). Be to, čia yra vitražo švino gabalėliai, aptikti 1938 m. kasinėjant Trakų salos pilį (eil. Nr. 18), galbūt iš ten ir švininis signetas (eil. Nr. 16). Pastarasis (pav. 3 : 11), kaip galima spręsti iš jo formos, taip pat iš dokumentuose aptinkamų išžesto ovalo formos signetinių antspaudų, yra artimas vėlyvosios gotikos tokio pobūdžio dirbiniams, naudotiems Lietuvoje XV a. pabaigoje—XVI a. pirmajame trečdalyje (žr. spaudų katalogą, 1).

Antspaudų katalogas

Antspaudai sukataloguoti pagal valstybes ir suskirstyti į grupes pagal institucijas. Aprašant antspaudus, pradžioje nurodomi jų savininkai ir galimas atsiradimo laikas, po to nupasakojamas vaizdulys ir iššifruojama legenda. Žemiau pateikiami antspaudo matmenys, vaškas, apsaugos priemonės, pritvirtinimo būdas ir priemonės, būklė, nurodoma svarbesnė literatūra.

Jeigu antspaudo vaizdulys arba legenda apnaikinti ar visai sunykę, tai antspaudai aprašomi iš publikacijų, jeigu jos yra, o legendos atstatomos laužtiniuose skliaustuose. Legendų sutrumpinimai neatskleidžiami, taip pat paliekamos rašybos ar spaudo raizytojo padarytos klaidos, tik į jas atkreipiamas dėmesys nuorodose.

²⁶ CVIA. F. 458. Ap. 5. B. 7. L. 11^v, 17, 36.

²⁷ Chmiel A. Pieczęcie Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie // Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny. Kraków, 1917. T. 35. S. 275—289.

1. Lietuva

a) Valstybės

1. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro antspaudas, naudotas 1492—1506 m. dokumentuose (pav. 2 : 1).

Vaizdulyje — LDK herbas Vytis. Legenda (gotikinė majuskula) — S \times AL[EXANDRI \times] MAGDVCIS^a \times LITWANIE \times RVSIE \times [3C].

Antspaudu skersmuo 38 mm. Vaškas raudonas grubesnio geltono vaško kiaute. Prikabinimo žymių nebėra. Kairėje (heraldiškai) antspaudas ištrupėjęs apie 1/4.

CVIA. F. 1135. Ap. 23. B. 524, Nr 2. Toliau nurodysime tik bylos ir joje esančio antspaudu numerius.

Lit.: Gumowski M. Pieczęcie królów... S. 23, tabl. 12, nr 20; Gumowski M. Pieczęcie książąt Litewskich // Ateneum wileńskie. 1930. R. 7, z. 3—4. S. 688—689, tabl. 8, nr 61; Greičiausiai tas pats antspaudas buvo prikabinatas 1506.VI.17 ir, matyt, XII.18 (Pergamentų katalogas... Nr. 164, 167).

^a Orig. žodžiai neatskirti.

2. LDK didysis antspaudas, aptinkamas Žygimanto Senojo 1506—1529 m. dokumentuose (pav. 2 : 2).

Vaizdulio centre — renesansinis LDK herbas Vytis. Virš jo, kaspine — inicialai S ◦ M ◦ D ◦ L ◦. Zebravskis juos atskleidė, kaip *Sigillum Magni Ducis Litvaniae* (Lietuvos didžiojo kunigaikščio antspaudas), o Gumovskis — *Sigillum magni ducatus Lithuaniae* (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudas). Pagal šiuos autorius išeitų, kad LDK didysis antspaudas sudarytas ne iš herbų, o iš antspaudų. Šiuo atveju inicialas S kaspine virš Vyčio aiškina ne antspaudą, kaip kad mūsų aprašyto Aleksandro antspaudu legendoje sutrumpinimas S, o tik jo dalį, konkrečiai Vytį. Panašiai, tik kiek kitokia forma, kaspinuose nurodomi žemių herbai. Dėl to virš Vyčio esanti S turėtų reikšti ne *Sigillum*, o *Signum* arba *Signum Magni Ducatus Lithuaniae* (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės herbas).

Vytį juosia 5 herbai su paaiškinamaisiais įrašais kaspinuose. Viršuje, dešinėje (heraldiškai) — Lenkijos erelis su įrašu kaspine ◦ PATERNV ◦ paveldėtas iš tėvo Kazimiero Jogailaičio, kairėje — Austrijos juosta ir įrašas ◦ MATERNVM ◦ — motinos Elžbietos Habsburgaitės valstybinis herbas. Žemiau dešinėje — Kijevo žemės herbas Archangelas Mykolas ir įrašas kaspine ◦ KIOVIENS ◦, kairėje — Volynės kryžius ir įrašas ◦ VOL[.]E[.]SE ◦. Gal VOLINENSE. Pvz., Žygimanto Augusto didžiajame antspaudu, pagamintame vėliau, bet neabejotinai pagal šį antspaudą, prie Volynės kryžiaus kaspine įrašyta VOLINEN¹. Aišku tik, kad Zebravskio ir Gumovskio nurodytas „VOLHIN“ įrašas nėra tikslus.

Klaidingai nurašytas ir paskutinis įrašas prie apatinio skydo, kuriame pavaizduota puolanti meška su grandine ant kaklo. Zebravskis įskaitė „SAMAG—ITIE“, Gumovskis „SAMA—GIT“. Tuo tarpu antspaudu

◦ **SMO—LNE** ◦, t. y. *Smolnense* (Smolensko). Teisingai šį įrašą iššifravo Joachimas Lelevelis, bet nė vienas iš minėtų autorių į tai neatkreipė dėmesio². Tas pačias klaidas Gumovskis pakartojo, publikuodamas minėtąjį Zygmanto Augusto antspaudą, kuriame vietoje + **SMOL—NEN**+³ įrašė „SAMOGITIE“. Ar įrašas ◦ **SMO—LNE** ◦ atitinka herbą, ar tai klaida, yra kito tyrinėjimo objektas. Viena aišku, kad meškos herbo problema Lietuvos antspauduose nėra galutinai išspręsta⁴.

Legenda, kaip ir įrašai kaspinuose, išraižyta protorenesansine majusku-
la — ◦◦◦ **SIGISMVNDVS** ◦◦ **DEIGRATIA**^a ◦◦ **MAGNVSDVX**^a ◦◦

LITHWANIE ◦◦ **RVSSIE** ◦◦ **SAMAGITHIE** ◦◦ **ETC.**

Antspaudu skersmuo 72 mm. Vaškas raudonas grubesnio geltono vaško kiaute. Nuo prikabinimo likusi žymė. Būklė gera.

B. 524, Nr. 3.

Lit.: Lelevel J. Polska. Dzieje i rzeczy jej. Poznań, 1854. T. 4. Tabl. do sfragistyki, nr. 19, Zebrański T. Op. cit. S. 72 i tabl. 21, nr. 72; Gumowski M. Pieczęcie królów... S. 25—26 i tabl. 14, nr. 47.

^a *Orig. žodžiai neatskirti.*

¹ TSRS valstybinės viešosios M. Saltykovo-Ščedrino bibliotekos rankraščių skyrius, autografas 62, Nr. 59.

² Lelevel J. Polska... Tabl. do sfragistyki, nr. 19.

³ Zr. 1 nuorodą. Dar XIX a. E. Diehl atkreipė dėmesį, kad kaspino įrašas reiškia ne Zemaitiją. Zr.: Diehl E. Uzupełnienie do sfragistyki Polskiej // WNA. 1890. T. 1. Nr. 4. S. 111.

⁴ Semkowicz W. Sfragistyka Witolda. Kraków, 1931. S. 16—19. Autorius iškėlė hipotezę, kad Vytauto antspauduose meška yra Kijevo žemės simbolis.

3. LDK didysis antspaudas, naudotas Zigmanto Vazos 1588—1621 m. dokumentuose.

Vaizdulo centre — renesansinis LDK herbas Vytis. Skydą vainikuoja kunigaikščio kepurė, iš šonų jį laiko angelai. Kompoziciją užbaigia legendos, esančios išoriniame koncentriniam žiede, tęsinys. Aplink Vytį ratu išdėstyta 12 herbinių skydų. Pačiame viršuje — Lenkijos karalystės erelis su karaliaus karūna, įsiterpusia į legendą. Ereliai iš dešinės — Vazų dinastijos herbas pėdas, iš kairės — Vytis. Atitinkamai žemiau dešinėje — Volynės žemės herbas kryžius, kairėje — Stulpai, senosios Trakų kunigaikštystės karys ir Žemaičių meška, Smolensko vaivadijos vėliava ir skyde vyras su moterimi, kuriuos Gumovskis priskiria Sieversko žemei, Liublino elnias ir Kijevo žemės Archangelas Mykolas, o pačioje apačioje žmogaus galva, Jablonovskio manymu, — Dobrynės herbas. Tenka pažymėti, kad dalies herbų priklausomybė nustatyta ne tiek remiantis šaltiniais, kiek samprotavimais. Suprantama, į tokius teiginius reikia žiūrėti kritiškai, kol šio tipo antspaudai nebus išsamiau išnagrinėti.

Legenda išraižyta dviejuose koncentrinuose žieduose humanistine kapitala. Išoriniame — [SI]GISMVNDVS. [III•DEI•GRACIA•REX•POLONIAE•MAGNVS•DVX•LIT]VANIAE[•RVSSIAE]•PRVS[•MAS•SA-

**MO•LIVONIAE•ZGJ, vidiniame, aplink Vytį,— NEC•NON•I REGNI•
SVECIAE•PROXIMVS•HAERES •ET•FVTVRVS•REXJ.**

Antspaudo skersmuo 83 mm. Vaškas raudonas grubesnio geltono vaško kiaute, įdėtas į bronzinę dėžutę. Prikabinimo žymių nelikę. Būklė prasta. Antspaudo viršus, dešinė, taip pat kraštai beveik su visa legenda nutrupę (galbūt vėliau, dedant į dėžutę), vaizdulio figūros išsitrynusios.

B. 524, Nr. 6.

Lit.: Jabłonowski J. A. Heraldica to jest osada klejnotów rycerskich i wiadomość znaków herbowych [...]. Lwów, 1752. S. 39—40. Diehl E. Przyczynki do sfragistyki polskiej. Panowanie Wazów // WNA. 1891. T. 1. Nr. 4. S. 241—242 i tabl. 1, nr 4; Gumowski M. Pieczęcie królów... S. 41—42 i tabl. 21, nr 81.

4. LDK didysis antspaudas, naudotas Vladislovo Vazos 1635—1648 m. dokumentuose.

Antspaudo struktūra nežymiai skiriasi nuo ankstesniojo. Tarp Vyčio skydo ir kunigaikščio kepurės — angeliuko galvutė su sparneliais; panaši ir po skydu, tik mažesnė. Vyčio skydą laiko angelai. Dešinysis atsirėmęs į skydelį su Vazų dinastijos herbu pėdu, kairysis — į skydelį su Austrijos juosta, žyminčia Vladislovo motinos Onos Habsburgaitės kilmę. Vytį juosiančio 12 herbų žiedo viršuje — Lenkijos erelis su karaliaus karūna, įsiterpusia į legendą. Jam iš dešinės, po karaliaus karūna, — Švedijos herbas 3 karūnos, iš kairės, po kunigaikščio kepure, — Vytis. Žemiau skydai be karūnų: su Volynės kryžiumi, Stulpais, Trakų kariu, Žemaičių meška, Smolensko vėliava, vyro ir moters figūromis, Liublino elniu, Kijevo Archangelo Mykolu ir žmogaus galva. Iš abiejų pastarosios pusių — spaudo raizytojo inicialai **H T** (Hannus Trylner) ir spaudo išraižymo data **16—35**, kurią Gumovskis klaidingai spėja esant 16—33.

Legenda (humanistinė kapitāla) 2 koncentrinuose žieduose. Išoriniame — **VLADISLA9 ✕ IIII ✕ DG•REX ✕ POLONIAE ✕ MAGN9 ✕ DVX ✕ LITVANIAE ✕ RVSSIAE ✕ PRVSSIAE ✕ MASOVIAE ✕ POLDACHIAE ✕ KIOVIAE ✕ VOLHINIAE ✕ PODOLIAE ✕ SAMOGITIAE ✕**, vidiniame — **LIVONIAE ✕ SMOLENS : SEVERIENS : CZARNIHOVIENS : ETC ✕ NEC ✕ NON ✕ SVECORM ✕ GOTORVM ✕ VANDALOR: HAEREDITARI9 ✕ REX ✕ ETC.**

Antspaudo skersmuo 92 mm, vaškas raudonas. Jo plonas sluoksnis vietomis atšokęs nuo grubesnio geltono vaško pagrindo ir suskilinėjęs, o apatiniame kairiajame kampe ištrupėjęs. Antspaudą saugo skardinė dėžutė. Nuo prikabinimo likusi vyšninės spalvos ir gelsvų siūlų pynutė.

B. 524, Nr. 7.

Lit.: Gumowski M. Pieczęcie królów... S. 49, tabl. 24, nr. 97.

5. LDK mažasis antspaudas, naudotas Augusto II 1697—1733 m.

Vaizdulyje Vytį vainikuoja kunigaikščio kepurė. Po kepure — spaudo išraižymo metai **16—97**, virš jos — Lenkijos erelis su karaliaus karūna. Vyčio skydą iš šonų laiko kariai, atsirėmę į skydelius su Saksonijos herbo

sudėtinėmis dalimis: dešiniajame skydelyje — perkirstame skyde 2 sukryžiuoti kalavijai, kairiajame — vainikas ant juostuoto lauko.

Legenda humanistine kapitala — ❀ **AVGVST9 II D : G : REX.POL.M : DVX : LIT.[RVS.PRVS.]MAS.SAM.LIV.KI.VOL.POD.[PODL.SMOL : SEV :]CZERN.[DVX.]SAX.& PRIPS. &]C.**

Antspaudo skersmuo 73 mm. Vaškas raudonas, įdėtas į tekintą medinę dėžutę. Nuo prikabinimo likę išblukę vyšninės spalvos ir aukso siūlai. Antspaudas perskilęs, kraštai aptrupėję, vaizdulio detalės ir legenda apsitrynusios.

B. 524, Nr. 9.

Lit.: G u m o w s k i M. Pieczęcie królów... S. 73—74 i tabl. 41, nr 145.

b) К о р п о р а ц и ј у

6. Vilniaus imperatoriškojo universiteto (1803—1832 m.) didysis antspaudas (pav. 2 : 3).

Vaizdulyje — Rusijos imperijos dvigalvis erelis, kurį žiedu juosia legenda **SIGILLUM IMPERATORIAE UNIVERSITATIS VILNENSIS.**

Antspaudo skersmuo 75 mm. Lakas raudonas, įdėtas į paausnotą skardinę dėžutę. Nuo prikabinimo išlikusios aukso ir geltonų siūlų virvutės su puošniais kutais galuose. Lakas suskilęs į 3 dalis.

B. 524, Nr. 12.

7. Vilniaus imperatoriškosios medicinos-chirurgijos akademijos (1832—1842) antspaudas (pav. 2 : 4).

Vaizdulyje — Rusijos imperijos dvigalvis erelis, kurį juosia legenda **ПЕЧАТЬ ИМПЕРАТОРСКОЙ ВИЛЕНСКОЙ МЕДИКО-ХИРУРГИЧЕСКОЙ АКАДЕМИИ.**

Antspaudo skersmuo 77 mm. Lakas raudonas, ant kartono. Būklė gera.

B. 524, Nr. 13.

c) В а ж н ы ч и о с

8. Vilniaus katedros kapitulos didysis antspaudas. Jo spaudas pagamintas 1782 m. (pav. 3 : 1).

Vaizdulio centre — rokokinis skydas su kryžiumi, kurio perskelta apačičia ir 2 karūnomis iš šonų — kapitulos herbas. Virš skydo — 5 lapų karūna, o virš jos — arkivyskupo kepurė. Legenda išraižyta humanistine kapita-

tala — ❀ ❀ **SIGILLVM.** ❀ **CAPITVLI.** ❀ **CATHEDRALIS.** ❀

VILNENSIS. ❀ 1782 ❀ .



2 pav. Antspaudai: 1—Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro (1492—1506), 2—LDK didysis, Zygmanto Senojo laikų (1506—1548), 3—Vilniaus imperatoriškojo universiteto (1803—1832), 4—Vilniaus imperatoriškosios medicinos-chirurgijos akademijos (1832—1842), 5—Vilniaus katedros kapitulos (XVIII a. pab.—XX a. pr.). Visi antspaudai sumažinti $\frac{3}{5}$

Antspaudo skersmuo 53 mm. Lakas raudonas. Aprtrupėjęs.

B. 515, 2 eilutėje pirmas.

9. Vilniaus katedros kapitulos mažasis antspaudas, naudotas apie XVIII a. pabaigą—XX a. pradžioje (pav. 2 : 5).

Vaizdujyje — kapitulos herbas, panašus į prieš tai aprašytąjį. Legenda — ✱ **SIGILLUM CAPITULI CATHEDRALIS VILNENSIS.**

Antspaudo skersmuo 36 mm. Lakas raudonas. Būklė gera.

B. 515, 2 eilutėje antras.

10. Vilniaus katedros kapitulos (mažasis?) antspaudas, naudotas apie XVIII a. pabaigą—XX a. pradžioje.

Vaizdujyje — kapitulos herbas, išraižytas klasicizmo stiliumi. Virš skydo — tik 5 lapų karūna. Legenda humanistine kapitala — + **SIGILLVM : CAPITVLI : CATHEDRALIS : VILNENSIS.**

Antspaudas ovalus, 36×30 mm, lakas raudonas. Blogai atspausas, kai kurios detalės neryškios.

B. 515, 3 eilutėje pirmas.

11. Vilniaus bazilikos kapitulos antspaudas, naudotas nuo 1922 m.

Vaizdujyje — renesansinis skydas su kapitulos kryžiumi ir 3 karūnomis, 2 iš šonų ir 1 apačioje, kryžiaus išsišakojime. Virš skydo — baldakimas, kurio lambrekene (apatinės briaunos papuošimas) inicialai **S S E M S V R** (galbūt *Sanctus Stanislaus Episcopus Martyr Sanctus Vladislaus Rex*). Legenda humanistine kapitala — + **CAPITVLVM BASILICAE METROPOLIT. VILNEN. S. STANISLAI EP. MART.**

Antspaudo skersmuo 41 mm. Lakas raudonas, aprtrupėjęs.

B. 515, 1 eilutėje pirmas ir antras.

12. Vilniaus bazilikos kapitulos antspaudas, naudotas nuo 1922 m. Toks pat, kaip prieš tai aprašytasis, tik jo spaudas pozityvinis, t. y. pagamintas antspauduoti tušu (pav. 3 : 2).

Antspaudo skersmuo 41 mm, violetinis tušas. Būklė gera.

B. 515, 3 eilutėje antras.

13. Vilniaus katedros antspaudas, naudotas XX a. pradžioje, iki 1922 m. (pav. 3 : 3).

Vaizdujyje — stačiakampiame skyde, panašiam į vartų portalą, ant laiptų stovi šv. Stanislovas. Legenda — ✱ **SIGILL. ECCL. CATH. VILN.**

SUB. TIT. S. STANISLAI E. M. PATRONI EJUSD.

Antspaudo skersmuo 40 mm, tušas violetinis. Būklė gera.

B. 515, 3 eilutėje trečias.

2. Latvija

Miestu

14. Mintaujos (dab. Jelgavas) miesto antspaudas, XVI a. antroji pusė (pav. 3 : 6).

Vaizdulyje miesto herbas — elnio galva su karūna. Ant kaklo, skyde, po karūna, dešinėje — Batorų giminės herbas 3 iltys, kairėje — monograma SA (*Sigismundus Augustus*). Legenda išraižyta kaspine pagal antspaudo kraštą (humanistine kapitala) — ∴ * **SIGILLVM** * **CIVITATIS** * **MITOBIENSIS**.

Antspaudo skersmuo 35 mm. Vaškas žalias grubesnio geltono vaško kiaute, įdėtas į medinę tekintą dėžutę. Prikabinimo žymių nelikę. Būklė gera.

B. 524, Nr. 5.

Lit.: Сперансов Н. Н. Земельные гербы России XII—XIX вв. М., 1974. С. 64—65, ил. 101.

3. Lenkija

a) Valstybės

15. Lenkijos karalystės didysis antspaudas, naudotas Žygimanto Augusto 1549—1572 m. dokumentuose.

Vaizdulio centre — Lenkijos karalystės erelis. Skydą vainikuoja karaliaus karūna. Virš jos — 2 suglausti skydai, įsiterpę į legendą; dešiniajame — Vytis, kairiajame — Sforcų žaltys, simbolizuojantys dinastinius ryšius. Žemiau — ratu išdėstyti 9 herbiniai skydai: Rusios liūtas, Prūsijos erelis, Valachijos buivolo galva su žvaigžde, rože ir pusmėnuliu aplinkui, Pamario grifas, Kujavijos liūto ir erelio junginys, Sandomiro 7 kartus perkirstas laukas dešinėje ir 9 žvaigždės skydo kairėje, Liublino elnias, dvigubas kryžius, Dobrynės galva su 2 karūnomis. Legenda dviejuose koncentrinuose žieduose, išraižyta humanistine kapitala. Išorėje — +**SIGISMVN-DVS**+**AVGVSTVS**+ [**DEI**+**GRACIA**+**REX**+**POLONIAE**+**MA**]**GNVS**+**DVX**+**LITVANIAE**, viduje — **RVSSIAE**+**PRVSSIAE**+**MASO**[**VIAE**+**SAMOGITIAE**+**ETC**+]**DOMINVS**+**ET**+**HERES**.

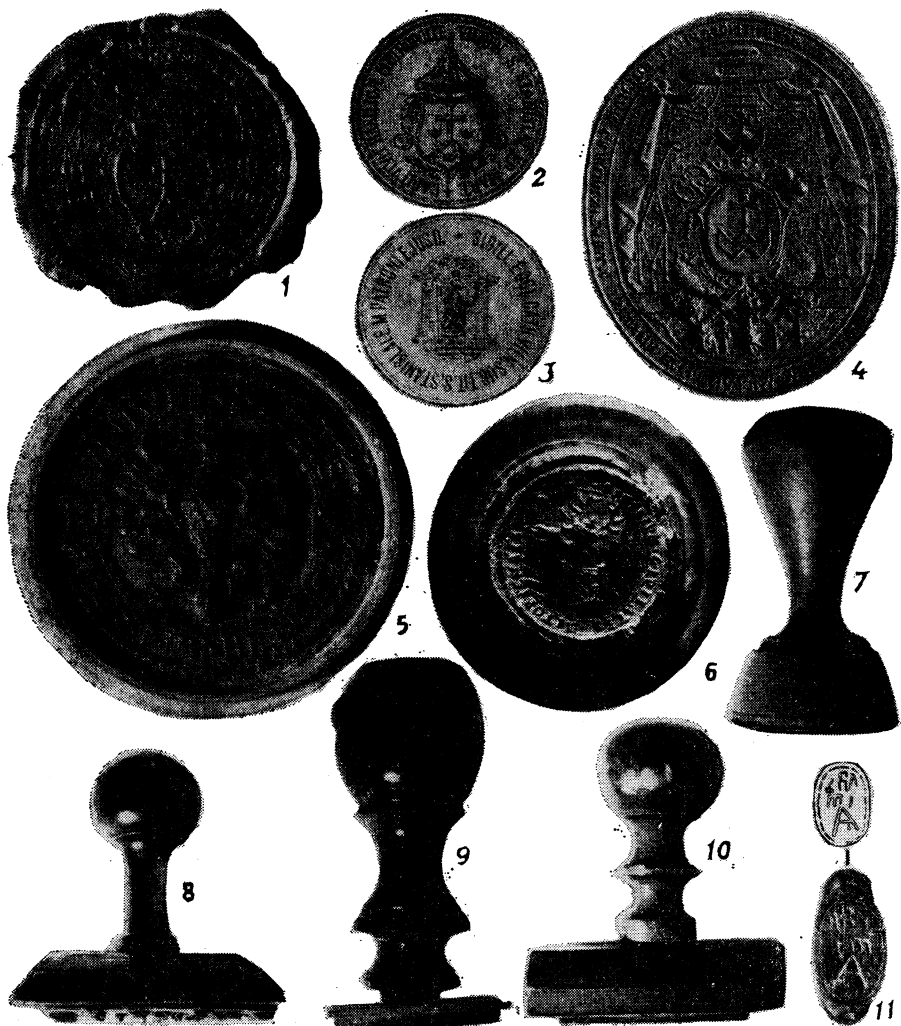
Antspaudo skersmuo 88 mm. Vaškas raudonas grubesnio geltono vaško kiaute. Nuo prikabinimo likę fragmentai pergamentinės juostelės. Antspaudo ir kiauto kraštai aptrupėję, herbai ir legenda išsityrę.

B. 524, Nr. 4.

Lit.: Gumowski M. Pieczęcie królów... S. 27 i tabl. 14, nr 50.

16. Lenkijos karalystės didysis antspaudas, naudotas Augusto III 1734—1762 m.

Vaizdulio centre — ant postamento pastatytą skydą su Lenkijos karalystės ereliu iš šonų prilaiko 2 moterys. Virš skydo — karaliaus karūna,



3 pav. Antspaudai: 1 — Vilniaus katedros kapitulos (1782—XIX a.), 2 — Vilniaus katedros kapitulos (nuo 1922), 3 — Vilniaus katedros (XX a. pr., iki 1922), 5 — Poznanės universiteto (apie 1919—1939), 6 — Mintaujos (Jelgavos) miesto (XVI a. pab.). Spaudai: 4 — Juozapato Bulhako, Rusijos unitų metropolito ir Polocko arkivyskupo (1833—1838), 7 — Aukštutinės Silezijos plebiscitinio komiteto Vilniuje (apie 1921), 8 — Vilniaus 1-osios gimnazijos direktoriaus (XX a. pr.), 9 — Vilniaus edukacinio komiteto (apie 1919—1939), 10 — Vilniaus edukacinio komiteto gaunamos korespondencijos (apie 1919—1939), 11 — privataus asmens rašmeninis signetas (XV a. pab.—XVI a. I trečdalis). Visi antspaudai sumažinti $\frac{1}{3}$

kurios briaunoje spaudo išraižymo ar pataisymo iš senojo metalo — 1734. Karūnos dešinėje — Vytis, vainikuotas kunigaikščio kepure. Kiti skydai be karūnų ar kepurų. Tai Rusios liūtas, Prūsijos erelis, Pamario grifas, Valachijos buivolo galva su jos atributais, Sandomiro 3 juostos dešinėje ir 9 žvaigždės skydo kairėje, Kujavijos liūto ir erelio junginys, dvigubas kryžius, Liublino elnias, Podolės saulė ir Dobrynės galva su karūnomis. Legenda dviejuose koncentrinuose žieduose (humanistinė kapitala). Išoriniame — ✕ **AVGVSTVS III•DEI•GRATIA•REX•POLONIAE•MAGNVS•DVX•LITHVANIAE•RVSSIAE•PRVSSIAE•MASOVIAE•SA[MO]G[ITIAE] KIIOVIAE•VOLHINIAE•PODOLIAE,** vidiniame — ✕ **PODLA[:LIV]ONIAE•SMOLENS:SEVERIAE•CZERNIECHOVIAEQVE•NEC•NON•HAEREDITARIVS•[DVX•SAXONIAE•ET•PRINC:]ELECTOR & c.**

Antspaudu skersmuo 98 mm. Vaškas raudonas ant grubesnio geltono vaško pagrindo, įdėtas į skardinę dėžutę. Prikabinimo virvutės nėra. Vaškas perskilęs. Antspaudas blogai atspaudas — beveik nesimato žiede esančių herbų, karūnos ir kt.

B. 524, Nr. 10.

Lit.: Gumowski M. Pieczęcie królów... S. 82 i tabl. 44, nr. 166.

b) Korporacijų

17. Krokuvos universiteto didysis antspaudas, apie 1400—1655 m. (pav. 4:2).

Vaizdulyje, nusėtame x formos kryžiuokais, — gotikinis skydas su Lenkijos karalystės ereliu, virš jo — šv. Stanislovo biustas su pastoralu ir aureole. Legenda dviejuose koncentrinuose žieduose (gotikinė minuskula). Išoriniame — **Sigillum^a universitatis studii cracoviensis generalis^b,** vidiniame — **Sanctus staslaus × — wladislaus r polie.**

Antspaudu skersmuo 67 mm. Vaškas raudonas, skardinėje pasidabruotoje dėžutėje, ant kurios dangčio — universiteto rektorių herbas — po karaliaus karūna renesansiniame skyde 2 sukryžiuoti skeptrai. Nuo prikabinimo likusi baltų ir vyšninės spalvos siūlų virvutė. Būklė gera.

B. 524, Nr. 1.

Lit.: Прозоровский Д. Собрание польских и других печатей принадлежащее императорской академии художеств. Санктпетербург, 1881. С. 85, № 444; Chmiel A. Op. cit. S. 267—332.

^a Orig. tarp S ir i ženklukas x. ^b Legendos gale tuščias plotas užpildytas augalinių motyvų ornamentu.

18. Poznanės universiteto antspaudas, apie 1919—1939 m. (pav. 3:5). Vaizdulyje — Lenkijos valstybės herbas erelis, kurį juosia legenda **VNIVERSITAS—POSNANIENSIS.** Legendos žiede, dešinėje, įkomponuo-

tas Poznanės miesto herbas, kairėje — universiteto rektoriaus herbas 2 skeptrai.

Antspaudo skersmuo 75 mm. Vaškas vyšninės spalvos, tekintoje medinėje dėžutėje. Nuo prikabinimo išlikusi baltų ir vyšninės spalvos siūlų virvutė. Būklė gera.

B. 524, Nr. 11.

4. Vokietija

Valstybės

19. Šventosios Romos (Vokietijos) imperijos didysis antspaudas, naudotas nuo 1658 m. (pav. 4:1).

Vaizdulio centre — po imperatoriaus karūna, barokiniame kartuše herbinis skydas su Šventosios Romos imperijos dvigalviu ereliu. Skydą iš šonų laiko 2 grifai, jį juosia grandinė su Aukso vilnos ordinu apačioje. Iš abiejų ordino pusių išraižyti 16—58 metai reiškia Leopoldo I valdymo pradžią. Aplink centrinį skydą puslankiu išdėstyta 11 herbinių skydelių su žemių herbais. Po karaliaus karūnomis, dešinėje, — juostos, kairėje — dvigubas kryžius; tai Vengrijos herbo sudėtinės dalys. Žemiau — Bohemijos liūtas, Dalmatijos 3 liūtų karūnuotos galvos, Chorvatijos šachmatinis skydas, Slavonijos ranka su kalaviju. Po kunigaikščių kepurėmis — Austrijos juosta, Burgundijos kaspiniai, Štirijos pantera (?), erelis; pačioje apačioje, be skiriamųjų ženklų, — Tirolio grafystės erelis. Legenda dviejuose koncentrinuose žieduose, išraižyta humanistinė kapitala. Išoriniame — **LEOPOLDVS** × **DEI** × **GRATIA** × **ELECTVS** × **ROMANORVM** × **IMPERATOR** × **SEMPER** × **AVGVSTV**. **GERMANIAE** × **HVNGARIAE** × **BOHEMIAE** × **DALMATIAE** × **CORATIAE** ×. Vidiniame — **SCHLAVONIAE** * **ZG** * **REX** * **ARCHIDVX** * **AVSTRIAE** * **DVX** * **BVRGVNDIAE** * **STIRIAE** * **CARINTHIAE** * **CARNIOLAE** * **ET** * **WIRTEMBERGAE** * **ZG** * **COMES TYROLIS** * **ZG** *.

Antspaudo skersmuo 125 (130) mm. Vaškas raudonas ant grubesnio geltono vaško pagrindo, įdėtas į skardinę paausdotą dėžutę, kurios vidus išklotas minkšta medžiaga. Ant dėžutės dangčio išraižyta grafo karūna, po kuria — monograma iš A ir G raidžių. Antspaudas buvo prikabinamas geltonais ir auksiniais siūlais. Būklė gera.

B. 524, Nr. 8.

Lit.: Posse O. Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1913. Dresden, 1912; Leipzig, 1981. S. 35; Tafel 61, Nr. 1; Dresden, 1913; Leipzig, 1981. Bd. 5. S. 61, Nr. 7.

Spaudai

Didesnę rinkinio²⁸ dalį sudaro guminiai spaudai su medinėmis profiluotomis rankenėlėmis. Beveik visi jie priklauso XIX a.—XX a. pirmosios pusės Vilniaus kultūros ir švietimo įstaigoms, todėl smulkiau jų neklasi-

²⁸ CVIA. F. 1135. Ap. 23. B. 524a.



1



2



4 pav. Antspaudai: 1 — Sventosios Romos (Vokietijos) imperijos didysis (nuo 1658), 2 — Krokuvos Jogailos universiteto didysis (1400—1655) ir jo dangtis su rektorių herbu (greičiausiai — XVI—XVII a.). Abu antspaudai sumažinti $\frac{3}{5}$.

fikuosime, tik apžvelgsime chronologiškai. Iš šių spaudų išsiskiria du. Tai jau mūsų minėtas antspaudų fonde esantis signetas, kuris, be abejo, priklauso spaudų kategorijai (1), ir Rusijos graikų unitų bažnyčių metropolito ir Polocko arkivyskupo Juozapato Bulhako bronzinis spaudas (2). Metropolitu Bulhakas tapo 1817 m., o Polocko arkivyskupu, kuriuo tituluojamas spaude, — tik 1833.IV.14. Kadangi jis mirė 1838.II.25, tai tarp šių paskutinių datų ir reikia ieškoti spaudo atsiradimo datos²⁹. Ją patikslinti, matyt, galėtų išsamesnė spaude išraižytų ordinų studija (pav. 3 : 4).

Kiti spaudai guminiai. Tai Vilniaus pirmosios gimnazijos direktoriaus kampinis spaudas (3), pagamintas XX a. pradžioje (pav. 3 : 8), net 3 Vilniaus edukacinio komiteto spaudai — apvalus (4 ir pav. 3 : 9), kampinis (5) ir gaunamos korespondencijos (6 ir pav. 3 : 10). Visi jie bus atsiradę 1919—1939 m. laikotarpiu. Apie 1921 m. pagamintas Aukštutinės Silezijos plebiscitinio komiteto Vilniuje apvalus spaudas (8 ir pav. 3 : 7).

Atskirai reikia paminėti 1919 m. pradžios Vilniaus gamybinių sąjungų kultūros-švietimo skyriaus poskyrio kampinį spaudą (7), kuris papildė mūsų žinias apie pirmuosius Tarybų valdžios žingsnius, organizuojant Vilniuje kultūros ir švietimo įstaigas.

Taip pat šiame rinkinyje yra 7 klišės (byloje eil. Nr. 8—14), naudotos Vilniaus dienraščių ir kitų leidinių XX a. pirmojoje pusėje.

Žodžiai ir ženklai, spauduose prasidedantys iš naujos eilutės, čia atskiriami statmenu brūkšneliu.

Spaudų katalogas

1. Privataus asmens rašmeninis signetas (pav. 3 : 11), XV a. pabaiga—XVI a. I trečdalis. Trimis eilutėmis kirilica išraižyto įrašo prasmė neišaiškinta.

Signetas švininis, būklė gera, 25×29 mm, akis — 18—11 mm.

B. 524, Nr. 16.

2. Juozapato Bulhako, graikų unitų bažnyčių Rusijoje metropolito ir Polocko arkivyskupo herbinis spaudas, apie 1833—1838 m. (pav. 3 : 4).

Vaizdujyje — Bulhakų giminės herbas Sirokomlė su metropolito lazda ir kepure bei arkivyskupo kryžiumi. Skydą iš apačios palaiko dvi liūtų galvos, po jomis — ant balkio sukabinti 8 ordinaai. Herbas išraižytas mantijos fone, kuri viršuje užsibaigia kepure su 14 kutų. Ziede — išraižyta legenda + **IOSAPHAT BULHAK GRAECUNITARUM INROSSIA^a ECCLESIAIARUM METROPOLITANUS DIECAES ARCHIEPISCOPUS POLO-CENSIS.**

Spaudas ovalus 82×68×14, bronzinis, be rankenos. Būklė gera.

B. 524a, Nr. 1.

^a *Orig. žodžiai neatskirti.*

²⁹ Falkowski Cz. Bułhak Ignacy Jozafat // Polski słownik biograficzny. Kraków, 1937. T. 3. S. 127—129.

3. Vilniaus 1-osios gimnazijos direktoriaus kampinis rašmeninis spaudas, XX a. pradžia (pav. 3 : 8).

Legenda: **М. Н. П. | — | ВИЛЕНСКИЙ | УЧЕБНЫЙ ОКРУГЪ | — × — | ДИРЕКТОРА | ВИЛЕНСКОЙ 1-ой ГИМНАЗИИ | — × — | дня 19... г. | №**

Spaudas guminis, priklijuotas ant stačiakampės medinės lentelės (74×54 mm) su medine tekinta rankena. Ilgis su rankena 83 mm. Būklė gera.

B. 524a, Nr. 2.

4. Vilniaus edukacinio komiteto gaunamos korespondencijos rašmeninis spaudas, apie 1919—1939 m. (pav. 3 : 10).

Legenda: **Комитет Edukacyjny w Wilnie | Otrzymano dn.... 19.. №... | Załatwiono dn.... 19.. №...**

Spaudas guminis, priklijuotas ant stačiakampės medinės lentelės (19×58 mm) su tekinta medine rankena. Spaudo ilgis su rankena 69 mm. Būklė gera.

B. 524a, Nr. 3.

5. Vilniaus edukacinio komiteto apvalus rašmeninis spaudas, apie 1919—1939 m. (pav. 3 : 9).

Legenda pagal antspaudą kraštą — **Комитет Edukacyjny, vaizdulio centre — W|WILNIE.**

Spaudas guminis, 34 mm skersmens, priklijuotas ant metalinės kvadratinės plokštelės (36×36 mm) su medine tekinta rankena. Ilgis su rankena 77 mm. Būklė gera.

B. 524a, Nr. 4.

6. Vilniaus edukacinio komiteto kampinis rašmeninis spaudas, apie 1919—1939 m.

Legenda: **Комитет Edukacyjny | W WILNIE | ——— | dnia 19..r. | №...**

Spaudas guminis, priklijuotas ant stačiakampės medinės lentelės (35×58 mm) su tekinta medine rankena. Ilgis su rankena 67 mm. Būklė gera.

B. 524a, Nr. 5.

7. Vilniaus gamybinių sąjungų kultūros-švietimo skyriaus poskyrio kampinis rašmeninis spaudas, 1919 m.

Legenda: **Д. Б. Произв. Союзов | Культ. просв. отд. | ——— | Под'отдел | — | дня 1919 г. | № | ——— | г. Вильно.**

Spaudas guminis, priklijuotas ant stačiakampės medinės lentelės (58×52 mm). Trūksta rankenos.

B. 524a, Nr. 7.

8. Aukštutinės Silezijos plebiscitinio komiteto Vilniuje apvalus rašmeninis spaudas, apie 1921 m. (pav. 3 : 7).

Legenda žiede — ✕ **Górno-Śląski** ✕ **Komitet Plebiscytowy**, vaizdulio centre — w **Wilnie**.

Spaudas guminis, 38 mm skersmens, priklijuotas prie medinės tekintos rankenos. Ilgis — 71 mm. Būklė gera.

B. 524a, Nr. 6.